

ZLATA VOKAČ

Nedokončano pismo

(pismo z avtobiografsko vsebino)

Gospod župnik iz Puščave me je zaprosil, naj napišem kaj o gospodu Nadrahu. Rekla sem: »Seveda, nič lažjega.« Ko pa sem začela pisati, sem videla, da se bojujem s časom: ne vem več, katerega leta se je zgodilo to in to, pomešala sem dneve in leta. Potem sem se odločila, da bom pisala tako, kot mi bodo vstajali spomini na otroška leta in mladost v Puščavi. Moje otroštvo in del moje mladosti sta bila povezana s Puščavo in gospodom Nadrahom. Rodila sem se 23. septembra 1926. leta. Bajе sem prišla s starši v Puščavo 1928. ali 1929. leta. Leto zatem se je rodila moja sestra Cvetka. Svojega rojstnega kraja, Murske Sobote, se ne spominjam več, zato imam Puščavo za svoj rojstni kraj. Še danes se spominjam vseh oblek, ki sem jih nosila, vseh punčk, s katerimi sem se igrala, vseh dogodkov, ki so se odvijali pred menoj. Kako se ne bi spomnila gospoda Nadraha, ki je bil del mojega vsakdana. Z gospodom Nadrahom smo stanovali v isti hiši, vsak dan je bil v naših sobah, najpogosteje v kuhinji, kot da je član naše družine. Vrata v zgornjem nadstropju so bila povezana z župniščem in so bila vedno odprta. Gospoda Nadraha še danes vidim pred seboj: malce debelušen in na videz pust in godrnjav, kot da je slabe volje. Toda, če si ga ogovoril ali pozdravil, je postal pri-

jazen in malce hudomušen sogovornik. Dopoldne je gospod Nadrah opravljaj domača opravila: zvonil je v cerkvi, opoldne je delil pošto in opravil marsikaj – saj v vsej fari ni bilo mežnarja. Popoldne pa se je sprehajal po Puščavi in prebiral brevir. Včasih je sedel tudi pri Sveti Ani ali redko na kateri od klopc za šolo. Ko sem bila še zelo majhna, me je zanimalo, kakšen je videti brevir od blizu. Vendar si tega nisem upala zaupati gospodu Nadrahu. Mislim, da prav ta primer pove vse o mojem odnosu do njega. Gospoda Nadraha sem se malce bala. Čutila sem, da se ne spodobi, da bi ga kaj takšnega vprašala. Pogosto se je pošalil z menoj. Spominjam pa se tudi, kako so meni in moji sestri grozili z njim, češ, če ne boš tega storila, bomo povedali gospodu župniku. Poslušala sem ga, če je bilo treba popiti grenko zdravilo, popiti ribje olje in podobno. Samo enkrat tega nisem mogla storiti, to je bilo, ko bi morala zaradi glist popiti strt česen, raztopljen v vodi. Še danes se spominjam tega prizora. Sedeli smo v kuhinji: gospod Nadrah, mama in oče ter seveda jaz z majhnim kozarcem v roki. Šlo je za pomemben dogodek, saj sicer ne bi klicali gospoda Nadraha na pomoč. Najprej, dokler ni bil stopil v kuhinjo, sem jokala in se neznanško upirala. Malo potem ko je bil gospod Nadrah že v prostoru, pa sem v trenutku zlila pijačo vase. Takoj ko sem požrla tisti čudežni napoj, sem v loku izbruhnila velik del tekočine, nato pa sem dolgo in sunkovito bruhala, tako da sem pomodrela v obraz. Spominjam se, da je gospod Nadrah grdo pogledal mamu, ne mene, in ji rekel, naj me pusti pri miru z mojimi glistami vred, saj me bo še ugonobila z rečmi, ki jih ne maram. Marala pa takrat nisem polovico reči, ki jih ne maram še danes. Marala pa takrat nisem polovico reči, ki so bile drugim normalnim otrokom všeč: česna, čebule ter solate. Od tega dogodka dalje nisem imela doma več težav s prepiri zaradi hrane. Nekaj mesecev pred mamino smrtjo, ko je mama živela

pri meni v Mariboru, sva večkrat posedali in se pogovarjalo o letih v Puščavi. Spomnili sva se tudi tega dogodka. Takrat mi je mama rekla, da je bil gospod Nadrah čuteč človek, ki je pod trdo kožo skrival toplo srce in izjemno ljubezen do otrok. Skoraj jokal je, ko sem cele dneve in noči prestokala zaradi bolečin v ušesih. Zvečer je hodil, ko sva se s sestro odpravile spat, poslušat, skrit v sosednji sobi, kako sva pred spanjem glasno molili. Baje je imel mene posebno rad. Moji mami naj bi govoril: »To bo velika gospa. Škoda, da tega ne bomo vsi skupaj doživeli.« Vzgoja je bila takrat celo v naši hiši bolj avtoritarna, kot je danes. Vsi so gospoda Nadraha vikali, to je bilo seveda normalno. Samo moj oče ga je tikal. In včasih tudi dr. Pirnat iz Lovrenca na Pohorju, ko so vsi trije igrali karte in se prepirali; takole za šalo in med strašanskim smehom. Otroci nismo smeli prisostvovati tem zabavam. Če bi kdo zahajal v mojo hišo tako, kot je gospod Nadrah k nam, bi mu moj sin rekel stric. Medve s sestro pa sva morali gospodu Nadrahu reči gospod župnik. Vsakega človeka sva morali naslavljati gospod, na primer gospod Karničnik, gospod Ras, gospod Maučnik ... Spomnim se, da je zahajal v našo hišo največji opravljivec iz okoliškega kraja. Nama s sestro je bil zelo všeč, ker se je neprestano hihital in krilil z rokami. Dokler sva bili manjši, sva se lahko vrteli okrog njega, pozneje sva morali na najino veliko žalost poslušati materin odločni ukaz: »Pojdita delat ročno delo, učita se nemščino ali pa berita.« Torej naš obiskovalec je sedel v kuhinji, se hahljal in obiral ljudi. Oče in gospod Nadrah sta se večkrat spogledala. Oče je v trenutku vstal in se spomnil, da mora h Koresovim, kjer je bil z nekom zmenjen, takoj za njim je vstal gospod Nadrah, ki je šel iskat očeta. Me tri ženske pa smo poslušale in poslušale. Bila sem premajhna, da bi karkoli razumela, spominjam pa se, kako sta moj oče in gospod Nadrah govorila, da je prekleta baba in spletkar.

Torej nista marala ogovarjanja: oba sta bila Dolenjca. Gospod Nadrah je prihajal iz Stične, moj oče pa iz Straže pri Novem mestu. Zares sta bila prijatelja. Spomladi sta hodila po bližnjih hribovskih in popravljala lesene klopi ter mize v gozdičku za šolo. V tistem gozdičku sta razširila potko, ki je danes le še ozka stezica. Takrat je bila široka, širša kot cesta pred šolo. Naredila sta še razne druge koristne reči: mlinčke na majhnem potočku pri vrtu, lesene ladjice, gugalnice in tako naprej. Spomladi sta torej imela veliko dela. Ko smo bili med vojno v izgnanstvu v Bosni, smo seveda vsem pripovedovali o našem lepem življenju doma in o vzornih sosedskih odnosih z našim župnikom. Okoli nas je bilo veliko začudenih ljudi, ki so nas poslušali in nam govorili o zastrupljenih odnosih med tedanjim učiteljstvom in duhovščino na Slovenskem. Razčlenjevali smo naše odnose. Lahko rečem, da nismo bili le vzorni sosedi, temveč prijatelji. Še danes ne morem nikomur dopovedati, kakšna strpnost je vladala med našimi družinami. Kar se zavedam, smo v naši hiši brali Jutro. Pri Nadrahovih so dobivali Slovenca. Gospod Nadrah je pogosto pri nas prelistaval Jutro in z očetom sta večkrat rekla kakšno pikro na oltar domovine. Govorila sta tudi o politikih. Njuno mnenje se je velikokrat stopnjevalo po teje upeljani in vajeni lestvici: bik, pes, prasec ter kurba. Komu so kdaj bile te besede namenjene, seveda ne vem več. Včasih sta se za hip tudi sporekla. Pogosto sta zabavljala čez iste ljudi in reči. Največji užitek pa je bil njun pogovor, če sta se našla pri pijači in se malo okajena pogovarjala o moji babici z Dolenjskega, ki je vsako leto poleti prihajala za nekaj časa v Puščavo. Bila je naravnost očarana, ker je bila cerkev tako blizu, »visela je ves dan v cerkvi in polizala vse oltarje« (besede mojega očeta), potem pa pustila denar v cerkvi, namesto da bi ga dala mojemu zapravljevemu očetu. Tisti njuni pogovori so bili tako čudežno vedri in

veseli, bili so v pregnanstvu edina svetla luč, ki nam je svetila sredi vseh strahot, ki smo jih morali prenesti. Najbolj svetla luč našega prijateljstva z gospodom Nadrahom pa je bila kuharica Ivanka Seljak. Bila je doma iz Žirov. S sestro sva jo oboževali. Še danes se spomnim povesti o Tončku, ki so dolga leta izhajale v Slovencu. Ivanka nama je prinašala izrezane liste vseh nadaljevanj iz časnika. Če danes pomislim, je bila zelo dobra in potrpežljiva ženska ter zvesta gospodinja. Skozi moje življenje ni šla brez sledi: večkrat mi je bila vzor, kako hoditi v lastni koži. Ivanka in služkinja Zofka stojita pri nama s sestro na posvečenem prostoru, kamor ne more stopiti nihče. Še danes se s sestro pogosto spominjava raznih dogodkov iz tega srečnega obdobja in se iskreno nasmejeva. Mogoče je najbolj smešen iz najinih otroških dni tale resničen dogodek. Hodili sva v prvi razred osnovne šole. Spomladi, preden zažgejo dračje na vrtovih, sva se s sestro odpravili – to je splazili čez ograjo Ivankega vrta, ki je bil seveda zaklenjen, in s kupa papirjev ukradli cenik trgovske hiše Strmecki. Krajo sva načrtovali ves teden. Takle cenik trgovske hiše Strmecki je imel na prvih straneh narisane lepo oblečene ženske in otroke, saj je reklamiral ženske obleke. Slike narisanih in pogosto lepo pobarvanih žensk so bile zelo lepe. Medve pa sva za najine igre potrebovale veliko žensk, ki sva jih izrezovali iz modnih žurnalov in se z njimi igrali. Kasneje že v izgnanstvu v Bosni, sem si narisala srednje veliko lutko, ki sem ji risala obleke in jo oblačila. Nekoč me je zaustavila naša soseda gospa Lapajne in ugotovila: »Oblačiš to punčko in sanjaš ob njej o oblekah, ki bi jih rada imela.« Verjetno so te igre iz mojih otroških dni res vodile tja. Zelo spretno sva torej ukradli cenik Strmeckega. Previdno sva izrezali strani z babami, to je z ženskimi oblekami, in cenik vrgli čez ograjo nazaj. To se je zgodilo zelo zgodaj spomladi. Po veliki noči, okrog

maja, nas je gospod Nadrah pripravljaj na prvo sveto obhajilo. Prišli so dnevi razmišljanja o grehah. Potem je prišel dan prve spovedi. Pri spovedi sem povedala gospodu Nadrahu svoj največji greh. Natanko tako sem rekla: »Zlezla sem čez ograjo vašega vrta in ukradla vaše babe, ki jih je hotela Ivanka sežgati.« Župnik Nadrah je ostrmel – očitno ni razumel za kakšne babe gre. Malo me je povpraševal okoli tega, jaz pa sem planila v jok in prosila za pokoro. Vprašal me je samo, kaj sem naredila z njegovimi babami, pa sem že pomirjena pojasnila, da sva jih s sestro izrezovali in spravljali v škatlo. Drugi dan me je gospod Nadrah zasledoval. S sestro sva sedeli pri veliki mizi za šolo, skriti sredi gozda. Tako sva bile zatopljeni v igro, da nisva niti opazili, kdaj je pri mizi stal gospod Nadrah. Glasno sva se pogovarjali, medtem ko sva potiskali najine babe po mizi. Gospod Nadrah je takoj doumel smisel igre, saj je vzel iz škatle nekega manekena in se začel pogovarjati z babami, češ da hodijo po meso v Lovrenc na Pohorju in to v tako razkošnih oblekah, kakor da so Parizu in podobno. Pri tem pa se je prisrčno smejal – še danes slišim njegov krohot. Poznala sem vse Nadrahove in Ivankine sorodnike. V mislih imam njegovega brata Jožeta, ta je pogosto prihajal k svojemu bratu v Puščavo, in to v čudoviti uniformi, bil je gardist – gojenec kraljeve garde v Beogradu. Tam se je šolal za oficirja. Preko poletja mi je pomagal ponavljati latinščino. Namreč čez poletje smo morali na klasični gimnaziji ponoviti snov celega leta, da nismo šli prvi šolski dan v šolo kot telički. Med Ivankinimi nečakinjami sem imela najraje Marico, ki je bila pri Ivanki zaradi bolezni samo mesec dni, pozneje se je vrnila in se nekaj let učila šivanja pri Gizeli v Kurji vasi. Bila je še deklica in se je pogosto igrala z nama s sestro. Spomnim se tudi, da sta moj oče in gospod Nadrah zelo pazila na ugled Puščave. Bilo je, kot da bi bil zaselek njuna last in kot da je ravno od njuju

odvisna vsa lepota kraja. Tako se se je že pozimi govorilo o njunih spomladanskih delih: katere klopi bo potrebno popraviti, katere veje posekati, kaj storiti z vodovodom, kako utrditi hrib ... V lepem spominu so mi ostali vsi ti pogovori in prizadevanja. Šele danes razumem, da je bila Puščava iz moje mladosti zares raj na zemlji. Pred šolo so cvetele vrtnice. Sveta Ana je bila vsa v klopeh, kot da je park. Kaj pa je bilo na hribu za šolo, tega ni mogoče opisati. Ko sem pred leti prvič zagledala opustošeni hrib za šolo, sem bridko zajokala. Čisto nič več ni ostalo za nami. Pravzaprav se je z vojno tudi vse končalo. Ko so nas Nemci klicali na rasni pregled v Lovrenc, se je nek oficir nasmehnil: » Torej vi ste iz Puščave, ampak tisto je nekakšna prelepa Puščava. Redko kje sem videl tolikšno lepoto. » Bila so prelepa leta. Zato ker so bila srečna, so si bila vsa podobna in tudi srečni ljudje so si podobni. Nesrečni so nesrečni vsak po svoje. Vsak pestuje svojo nesrečo, ki ni podobna sosedovi. Pisalo se je leto 1941. Oče in župnik sta tičala v časnikih, zmajevala z glavo in pričakovala najhujše. Bila je strašna zmeda in kriza v deželi. Tisto leto je tudi zima zatajila: sneg je padel šele spomladi. Štirinajst sem jih imela. Obiskovala sem klasično gimnazijo v Mariboru, kjer sem stanovala v internatu Vesna. Aprila se je začela vojna. Oče je moral v vojsko. Ostali sva sami z mamo. Pred nemško vojsko smo se umaknili k Brodnarjevim. Z nami so bili Bregantovi. Ivanka je šla obiskat bolno Gizelo Menhartovo. Gospod Nadrah je bil v cerkvi pri večernicah. Prišli so štirje nemški orožniki in dva civilista. Iskali so gospoda župnika. Povedala sem, kje je, kako se reče večernice, tega nisem znala povedati po nemško, pa tudi je sicer bil tisti pogovor tak, kakor da se nisem nikoli učila nemškega jezika. Potem je neki civilist govoril z menoj slovensko. Po tistem so odšli v cerkev, ga prijeli sredi obreda in odpeljali. Šele takrat sem se bila zavedla, da je našega lepega

življenja konec. Medtem so bile čudne skrbi: gospod Nadrah in moji starši so bili brezposelni. Vendar sva midve s sestro živeli v svojem svetu. Zdaj je bila vsa nesreča zares otipljiva. Nekaj tednov kasneje so izselili tudi nas. Na železniški postaji v Slavonski Požegi smo se srečali z doktorjem Pirnatom, njegova hčerka Pia in soproga sta bili že v Ljubljani. Doktor nam je vesel pripovedoval, da Nadrah nikoli ni prišel v konvikt v Slavonski Požegi, kjer so bili internirani slovenski duhovniki, saj se mu je posrečilo prebiti v Ljubljano in od tam domov v Stično. Tudi nam je odtelej stala pred očmi takšna rešitev. Ne morem opisati, kaj vse je storil oče, da bi se smeli preseliti na njegov dom v Stražo pri Novem mestu. Kako si je za to prizadeval! Nikoli nam ni uspelo. Sam Bog nas je obvaroval tega razočaranja in nesreče. Poleti 1945 smo se vrnili iz izgnanstva, iz Bugojne v Bosni. Župnika Nadraha smo že našli v zares opustošeni Puščavi – opustošeni pa smo bili tudi mi sami. Ne bi znala povedati, kako se je to opazalo. Bali smo se. Pogovarjali smo se in večkrat sredi pogovorov umolknili. Ne vem, zakaj. Kar takole smo tipali drug drugemu po duši. Vsi naši prijatelji so bili živi, le v naših dušah je bil strah. Bilo je tako čudno in nenavadno. Najbolj pametna od vseh je bila Ivanka – govorila je v razumljivem jeziku. Z mamo sta se pogosto pogovarjali in utihnili sredi pogovora, če sva s sestro stopili v sobo. Nekaj je bilo narobe v samem začetku. Medve s sestro sva ostajali v Mariboru. Obe sva bili sprejeti v šolo za aktiviste, tako so imenovali gimnazijo s skrajšanim programom – dva razreda si lahko opravil v enem letu. Torej nisva izgubili več kot dve leti pouka. V šoli sva se morali trdo učiti. Stanovali sva pri sorodnikih in sva zares trdo delali. V domači mladinski organizaciji nisva delovali, saj sva bili prijavljeni v Mariboru. Če gledam danes nazaj bi rekla, da je bilo 1945 kot privid. Nestvarno. Vsa tista leta do 1947, ko sem se vpisovala na univerzo so

bila nekako neresnična, potekala so v trdem delu, saj sem morala kot vsi drugi čez dan delati na raznih mladinskih deloviščih v mestu. Ponoči sem študirala ali brala to, kar sem morala. Svoje okolice nisem dojemala na pravi način. Nisem opažala domišljivosti in prezira mnogih, ki so hodili mimo mene. Udobno sem živela v svojem svetu in domišljiji. Ko sem dve leti po koncu druge svetovne vojne spregledala, kam nas je tedaj pripeljala takratna oblast, je bilo prepozno. Stiki z gospodom Nadrahom niso bili več tako prisrčni in spontani. Pa tudi kar zadeva nas: vsi smo bili drugi ljudje. Moralo je biti poleti 1946. leta. Klečala sem v cerkvi pred kipom Matere Božje – že od otroških let dalje mi pomeni neizrekljivo tolažbo. Prosila sem Mater Božjo za dobro opravljeno šolo. Molila sem dolgo in kleče. Pred cerkvijo me je ustavil gospod Nadrah. To je bil edini trenutek po vojni, ko sva govorila iskreno in odkrito. Vprašal me je, kako živim, kaj berem in kaj delam. Svetoval mi je, naj ne zapustim vere v Boga, tudi v primeru, če bi od mene to zahtevali. Iz mojih odgovorov je verjetno kmalu doumel, da sem docela zmešana in da je moje znanje, ki sem si ga pridobila z branjem vsekakor strahotno. Prepričevala sem ga: komunizem je raj na zemlji, ker pomeni oblast ponižanih nad nadutimi in bogatimi. Dokazovala sem mu, da je to utelesitev Kristusovega nauka na zemlji, kar je zapisal ruski pisatelj Maksim Gorki v noveli Idealist. Iz tega je izhajalo: Rusija je raj na zemlji. Ko me je vprašal, ali sem srečala koga, ki je že videl ta raj, sem seveda rekla, da ne poznam nikogar prihajajočega iz tega domnevnega raja, saj skoraj nisem imela časa za spanje, kaj šele za spoznavanje ljudi. Ta pogovor se ni nikoli ponovil. Leta 1947 sem bila v osmem razredu gimnazije. Že vse leto sem se pripravljala na maturo. Skorajda me je matematika požrla, zato sem tisto leto preživljala v knjigah in učenju. Redko sem prihajala domov. Celo med počitnicami sem se učila s pri-

jateljico v Mariboru. Neko sobotno popoldne sem prišla domov: že na pragu hiše me je spreletela tesnoba. Strašna vest: župnika Nadraha so ubili. Bajе na župnijskem pragu. Mama je vprašala, ali kaj bereva časopise. Kakšne časopise neki, sva odvrnili s sestro Cvetko, saj ni časa za kaj takega. Drugi dan v nedeljo dopoldan je prišla k nam gospa Kormanova z nekim neznanim gospodom. Pogovarjali smo se o tem tragičnem dogodku. Gospod je bil strašno jezen zaradi najine ravnodušnosti – moje in sestrine: »Ubijajo ljudi, vi pa samo vzdihujete. Ubijajo jih oni: divjaki in zločinci.« Pisalo se je leto 1950. Študirala sem že v Ljubljani. Ivanka je prišla iz Žirov urejevat grob gospoda Nadraha, skupaj sva odšli na pokopališče – z orodjem in košaro. Pogovor ob župnikovem grobu me je zaznamoval za vse življenje. Ne spominjam se, da bi mi kdo kasneje, ko sem se srečala z učenimi glavami z vsega sveta, povedal kaj bolj modrega in razumevajočega, kot mi je tedaj Ivanka. Govorili sva o povojnih časih. Očitala sem ji neiskrenost, saj so se bajе križarji sestajali pri njih, mi pa smo o tem zvedeli iz časopisov. Bilo je toliko nepopravnanega in nedorečenega: Maksova smrt – udbovci naj bi ga pokosili z rafali na železniški postaji in nasilna Verina poroka. Vse te moreče dogodke sem stresala pred Ivanko, jokala, češ da je ona izdala mojo družino. Odvrnila mi je: »Vas je tedanja stalinistična oblast takoj prištelа med svoje žrtve. Nemci so vas pregnali. Partizani so se bojevali proti Nemcem. Pri nas na Dolenjskem ni bilo čisto tako, že na Štajerskem je bilo precej drugače. Ti osebno nisi bila koristna ne enim ne drugim. Živela si v svojem svetu, njihovo idejo si si prikrojila po svoje: hodi-la si med njih in v cerkev. Neopredeljeni pa begajo. Tvoja mama je najbolj dojela nastalo situacijo, če bi vedela, slutila vse, kar se bo zgodilo, bi jo pobralo od strahu. Oblast te ni vzela zares. Ti si ti: lebdiš nekje v zraku.« Sedla sem na rob sosednjega groba in se razjokala nad svojo in

usodo naše družine. Ivankine besede so mi šle do živega. Ivanka me je tolažila: »Nič ne jokaj. Kdo pa ve, zakaj te je Bog ustvaril takšno, kot si. On že ve.« Prav te njene besede sem zapisala v svojem romanu Knjiga senc, ki čaka, da bo objavljen. Ivanke ni več. Na stare dni mi je vse bolj pred očmi.

*Kjer se prične iskanje smisla, vera v smisel – tam se sploh
šele pričinja fenomen biti človek. Odrekati se smislu je
absurd – in če bi živeli resnično v absurdu, bi o absurdu
sploh ne mogli razmišljati.*

Ivan Mrak